

Zneškodňování ropných kontaminací

5. Analytické metody

Copyright

Volně přístupný materiál určený především pro studijní účely.
Používejte pouze s citací zdroje.

*Those materials are open source.
Copy it, adapt it, use it
– but acknowledge the source!*

Milan Geršl

Brno, 2015

ÚZPET, Agronomická fakulta, Mendelova univerzita v Brně

Analytické metody

Klasické metody

Instrumentální metody

Klasická analýza	Instrumentální analýza
Vysoká přesnost stanovení až 0,1% rel.	Proměnlivá přesnost stanovení 5 -10 -20 % rel.
Stanovitelnost analytu do cca 0,1 %	Stanovitelnost analytu do 10^{-4} - 10^{-10} %, ale též ještě nižší
Založena na základním chemismu	Založena na fyzikálně-chemických, ale častěji na fyzikálních dějích
Vážková a odměrná analýza	Elektroanalytické, optické, separační instrumentální metody

Analytické metody

Kvalitativní stanovení= zjištění přítomnosti látek (co?)

Kvantitativní stanovení = zjištění množství látek (kolik?)

Validace analytických metod

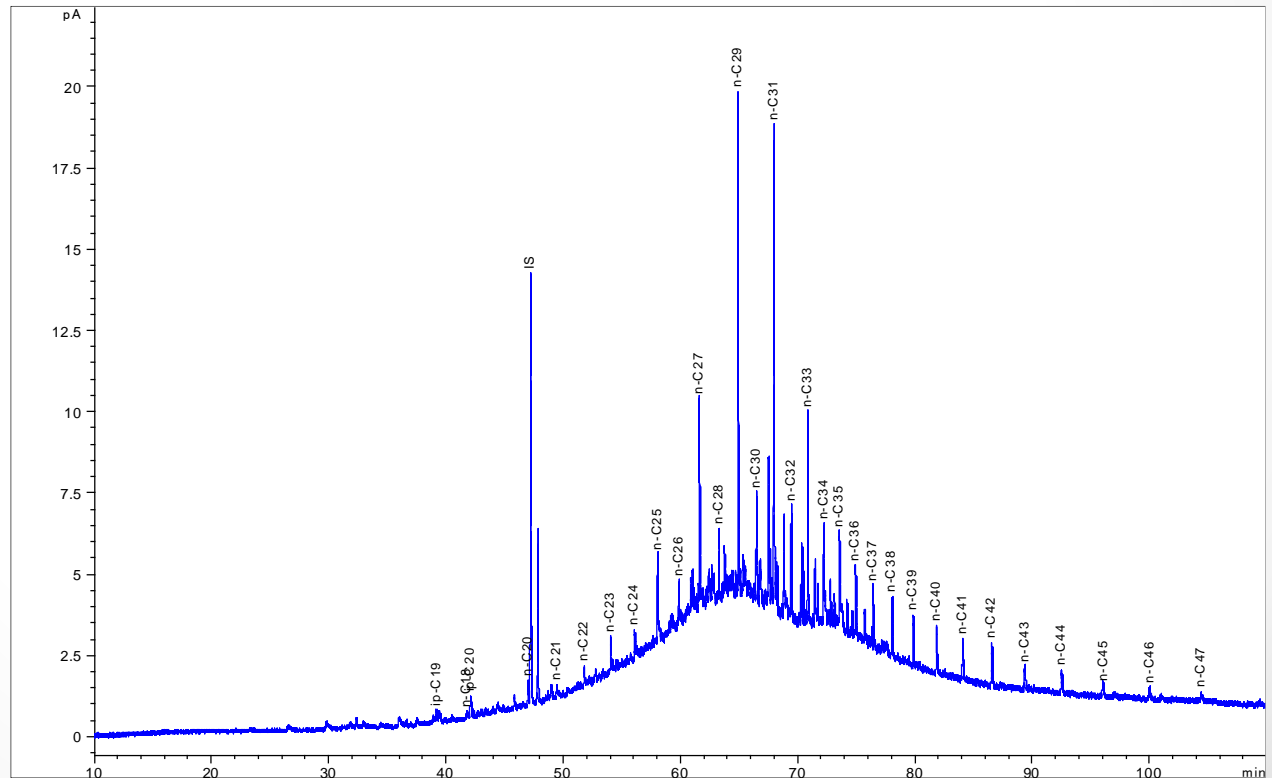
Validace - prokázání toho, že použitý postup je vhodný pro zamýšlené použití. Kritický je výběr validačních parametrů - základní kritérium jak získat dostatek údajů, aby bylo možno posoudit, zda metoda či systém, jsou vhodné pro zamýšlený účel.

Kalibrace – postup, kterým se navazuje měřidlo na státní etalony. Jedná se o určení vztahu mezi výstupní a vstupní veličinou, platného pro měřicí systém.

Kvantitativní analýza

Metoda interního standardu (IS)

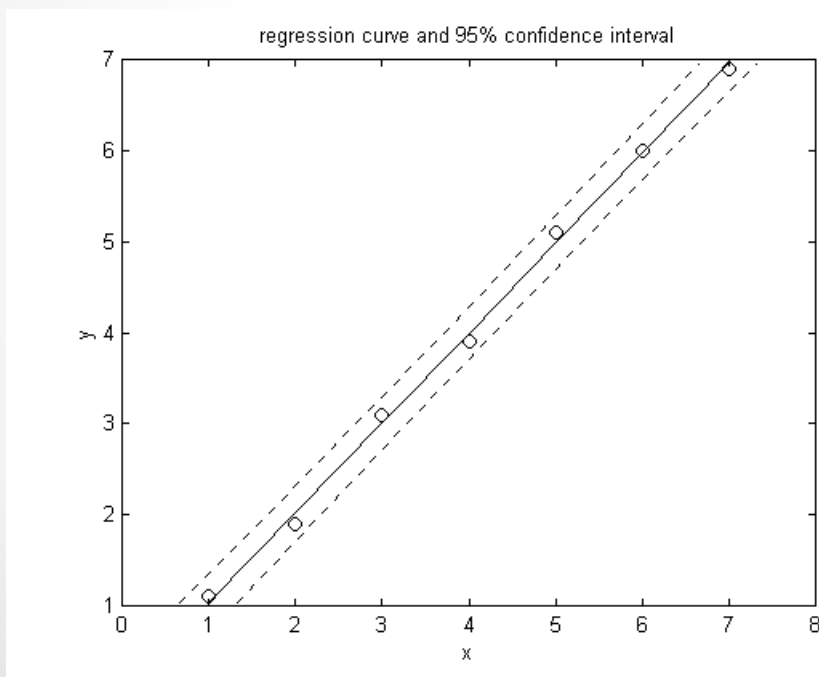
IS = látka, která se ve analyzovaném vzorku nevyskytuje. Znamé množství IS se přidá do. Podle poměrného zastoupení IS se stanoví obsah požadovaných složek.

Kvantitativní analýza

Metoda kalibrační přímky

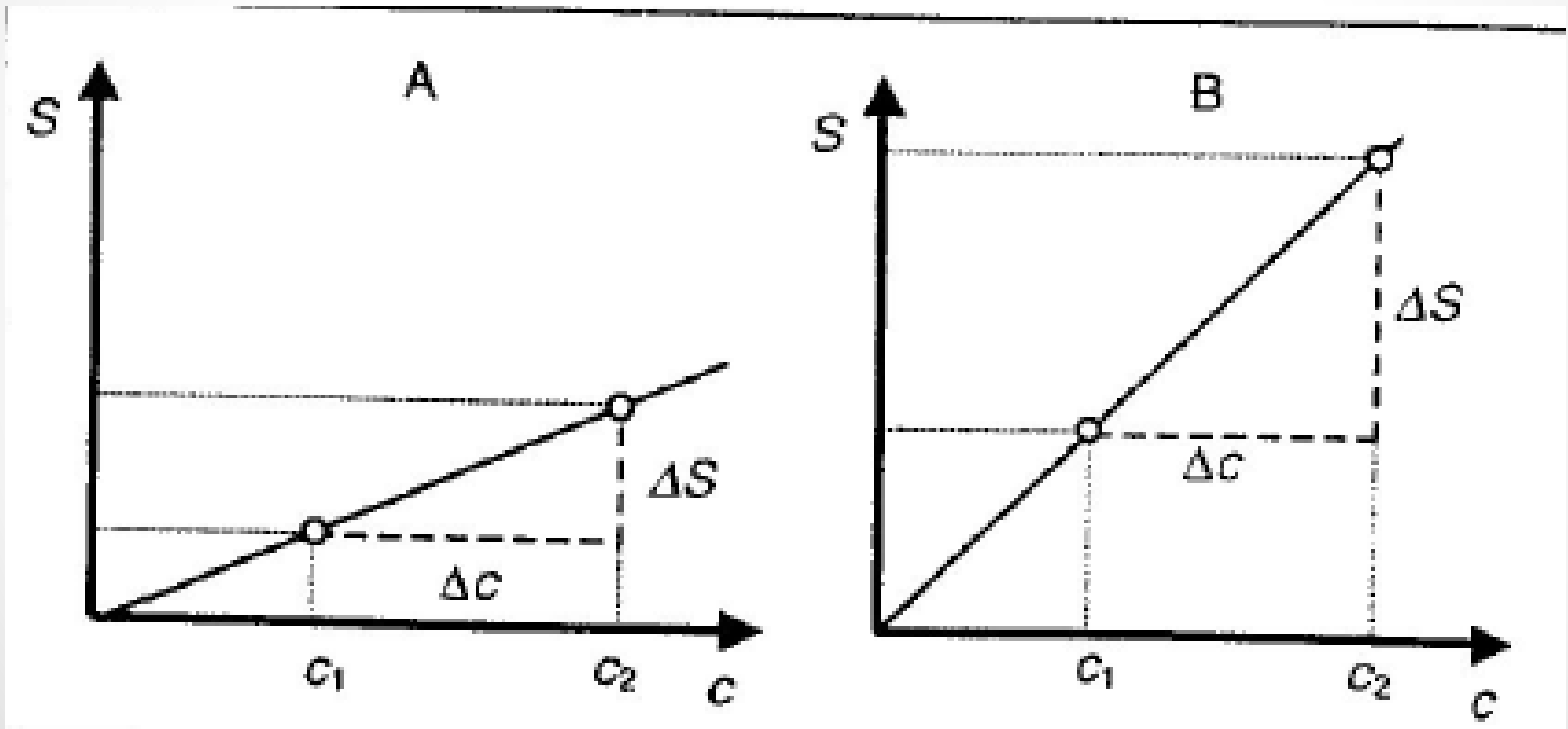
- připravíme sadu vzorků o známém složení, stanovíme závislost odezvy na koncentraci standardu v předpokládaném rozmezí ve vzorku.

Kalibrační přímka s 95% intervalem spolehlivosti

Citlivost = směrnice kalibrační přímky. Je-li citlivost závislá na matici, nepostačuje kalibrace na čisté látky.

Podíl změny odezvy měřicího zařízení a odpovídající změny podnětu.

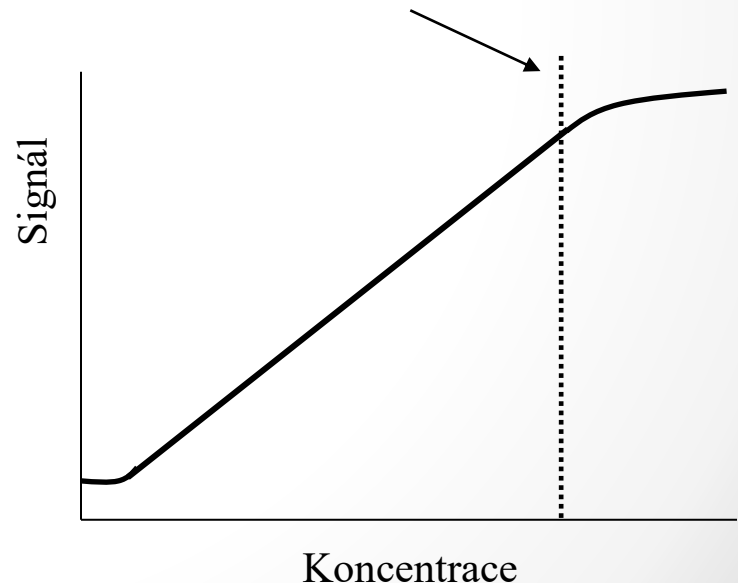
Linearita (Linearity)

schopnost metody poskytnout výsledky zkoušky přímo úměrné koncentraci analytu.

Je zjišťována analýzou vzorků s koncentracemi analytu, které pokrývají deklarovaný rozsah metody.

Vzorky, použité k určení linearity, mají být analyzovány v sériích 3 - 5 replikátů.

Mez linearity, Limit of Linearity (LOL)

Rozsah (Range)

rozsah mezi mezí stanovitelnosti (LOQ) a mezí linearity (LOL)

Oblast v níž metoda poskytuje použitelné výsledky. Metody mají obvykle rozsahy v rozmezí dvou řádů. Některé metody však mají rozsah v hodnotách pěti i šesti řádů.

Pracovní rozsah je obecně rozsáhlejší než lineární rozsah. Aby byla metoda účinná, nemusí být vztah mezi odezvou a koncentrací naprosto lineární. Použijí se pak nelineární regresní metody.

Mez detekce = MD, LOD – Limit od detection

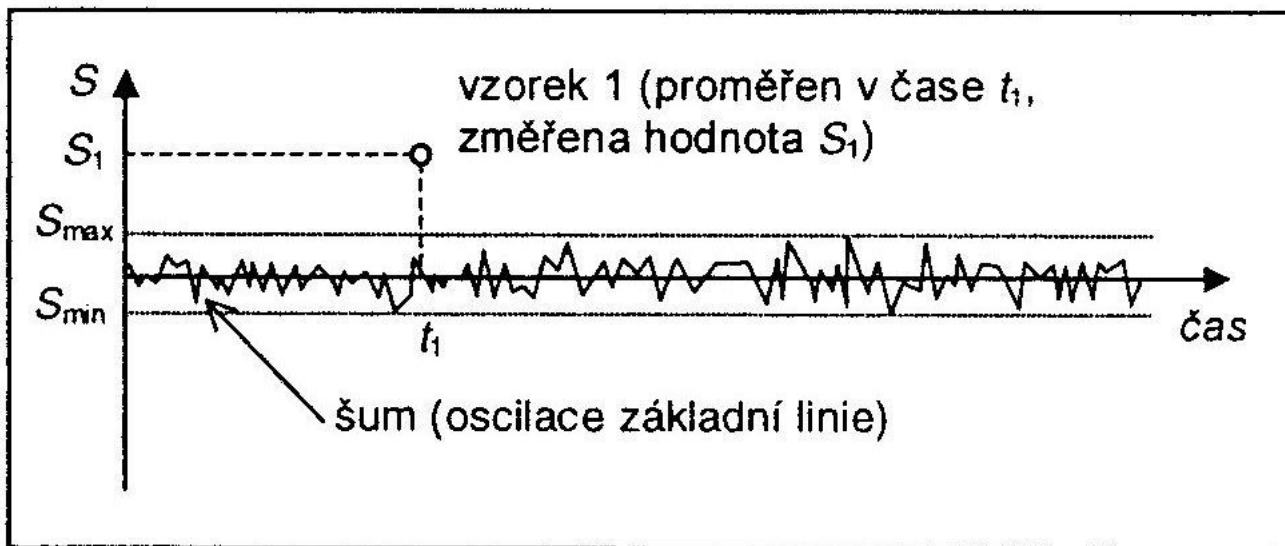
nejmenší množství složky ve vzorku, které lze stanovit

signál statisticky významně odlišný od šumu.

Opakované měření slepého vzorku - hodnoty oscilující kolem nuly = **šum**.

Měření vzorku za stejných podmínek - signál S , musí dostatečně převyšovat šum.

trojnásobek šumu směrodatné odchylky slepého pokusu

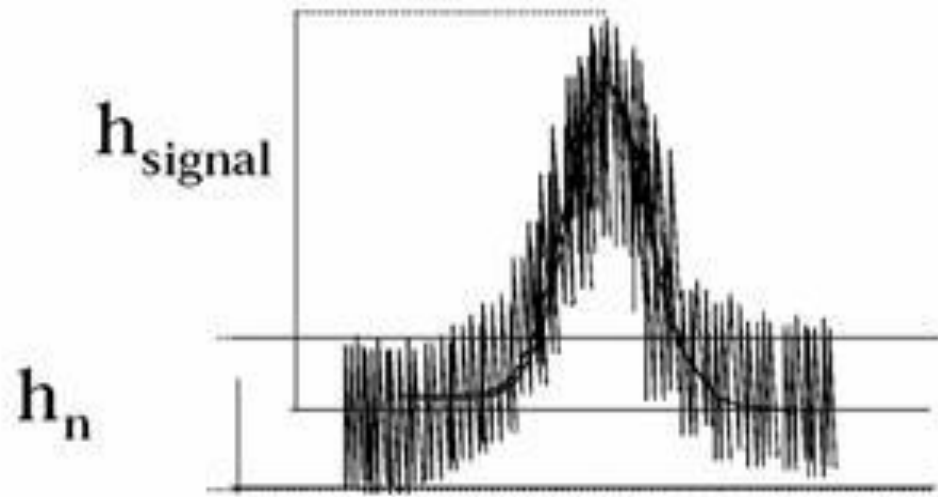

Mez stanovitelnosti - LOQ (Limit of quantification)

nejnižší množství analytu ve vzorku, které může být stanoveno jako exaktní hodnota s předem zadanou nejistotou.

Je to nejnižší koncentrace analytu, jež může být stanovena s přijatelným stupněm správnosti a přesnosti.

Desetinásobek šumu směrodatné odchylky slepého pokus

$$\text{LOD} = 3 \cdot h_n / m$$

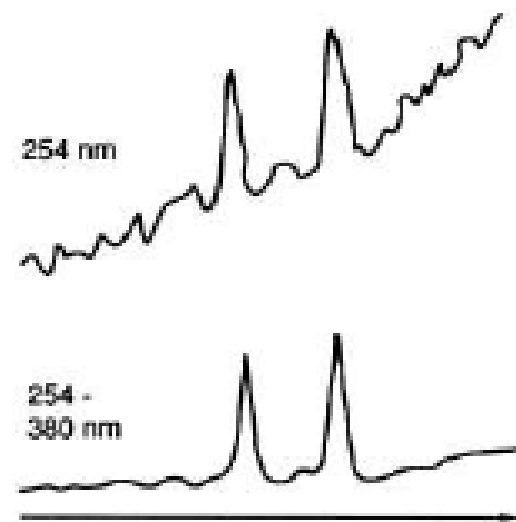
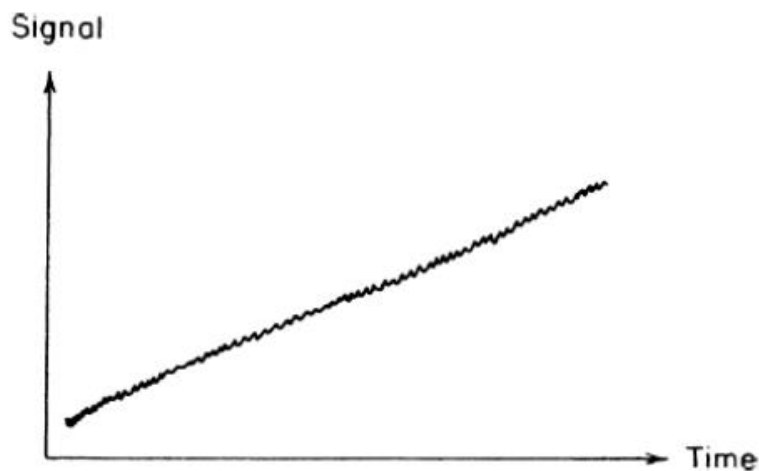
$$\text{LOQ} = 10 \cdot h_n / m$$

h_n = šum na základní linii
 m je směrnice kalibrační křivky

Drift základní linie měřicího přístroje

Spojitá nebo přírůstková změna indikace v čase způsobená změnami metrologických vlastností měřicího přístroje.

- odchylka základní linie v čase, projevuje se nárůstem směrnice

Přesnost (Precision)

Těsnost souhlasu mezi nezávislými výsledky zkoušky, získanými za předem specifikovaných podmínek.

Závisí na rozdělení náhodných chyb a nemá vztah ke skutečné hodnotě. Obvykle se uvádí ve formě směrodatné odchylky.

Opakovatelnost (Repeatability):

Přesnost za podmínek opakovatelnosti. Vyjadřuje těsnost souhlasu mezi výsledky nezávislých měření stejného analytu, provedených stejnou metodou, stejným pracovníkem, na stejné přístroji, na stejném místě, za stejných podmínek v krátkém časovém intervalu. Opakovatelnost je vlastností metody, ne výsledku.

Mez opakovatelnosti (Repeatability limit) – Hodnota, o níž lze s pravděpodobností 95 % předpokládat, že bude pod ní ležet nebo jí bude rovna absolutní hodnota rozdílu mezi dvěma výsledky zkoušek (měření), které byly získány za podmínek opakovatelnosti.

Reprodukovatelnost (Reproducibility): Přesnost za podmínek

reprodukovatelnosti. Vyjadřuje těsnost souhlasu mezi výsledky měření stejného analytu ve vzorcích stejného materiálu, kdy jsou jednotlivá měření prováděna za různých podmínek (pracovník, přístroj, místo, podmínky, čas, avšak stejná metoda). Okružák

Mez reprodukovatelnosti (Reproducibility limit) – Hodnota, o níž lze s pravděpodobností 95 % předpokládat, že pod ní bude ležet nebo jí bude rovna absolutní hodnota rozdílu mezi dvěma výsledky zkoušek (měření), které byly získány za podmínek reprodukovatelnosti.

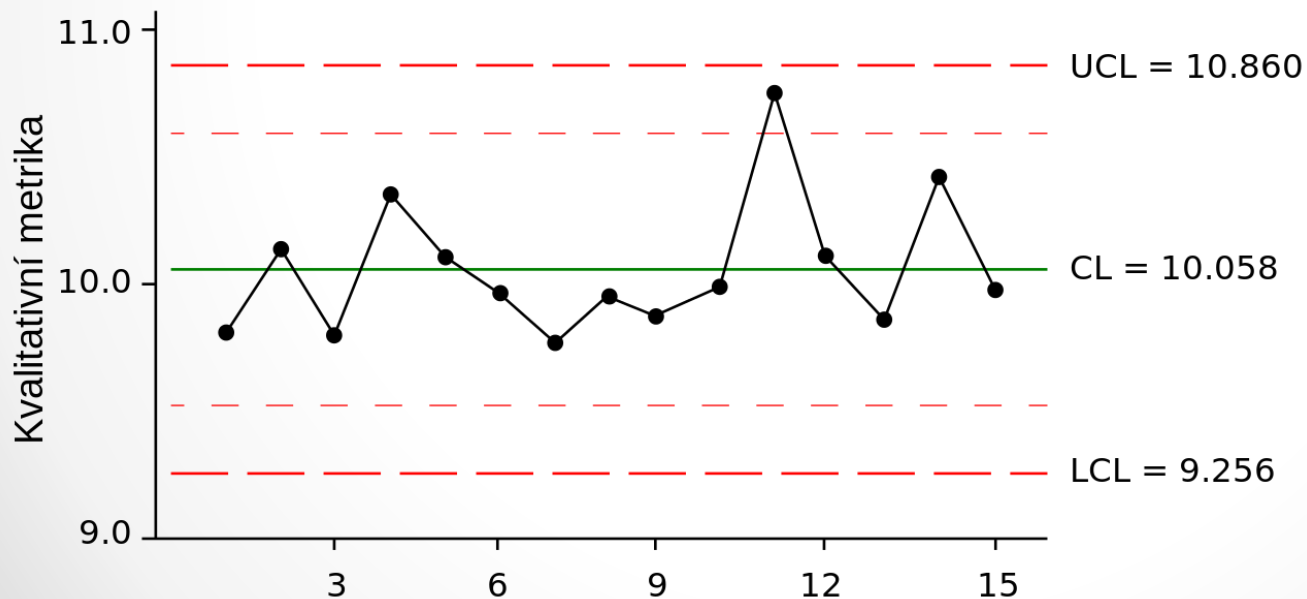
Regulační diagram: je nástroj statistické regulace procesu (SPC z anglického Statistic Process Control) je graf, který se používá ke znázornění změn procesu resp. jeho klíčové metriky v průběhu času. Regulační diagram má vždy označenu střední hodnotu (*CL - Central Line*) a horní a dolní regulační mez (*UCL – Upper Control Line* a *LCL – Lower Control Line*), tzv. akční meze, které jsou určeny buď z historických dat, nebo jsou cílovou hodnotou určenou předpisem. Z časového průběhu diagramu je možné udělat závěr zda je chování procesu či metriky regulované, nebo zda je nepředvídatelné (mimo kontrolu).

IŠIKAWA, Kaoru. *Introduction to Quality Control*. 1. vyd. Tokyo : 3A Corp, 1990. ISBN 9784906224616. OCLC 23372992. S. 98.

Nancy R. Tague. *Seven Basic Quality Tools* [online]. Milwaukee, Wisconsin: American Society for Quality, [cit. 2010-02-05]. (The Quality Toolbox.) S. 15.

Regulační diagram:

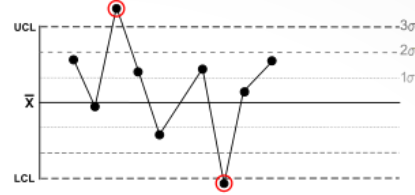
Regulační diagramy tak mohou být použity například ke kontrole stability procesu, tedy zjistit zda proces funguje jako stabilní systém s náhodnými vlivy působícími v malém rozsahu (systém s inherentní variabilitou) označovaný též jako proces ve „statisticky zvládnutém stavu“, případně zda dochází ke zlepšení či zhoršení tohoto stavu. Regulační diagram poskytuje uživatelům on-line pohled na chování procesu.

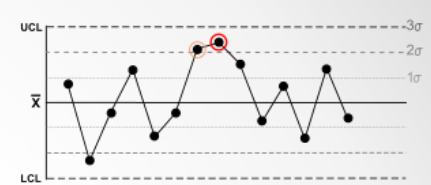

Regulační diagram:

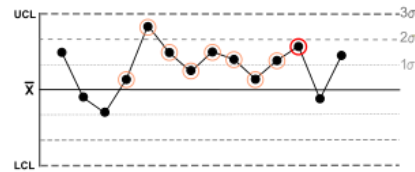
Rule 1: One point is more than 3 standard deviations from the mean

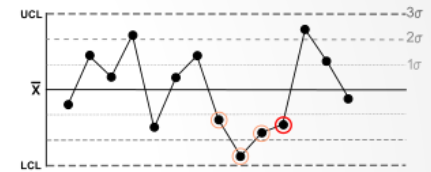
Rule 5: Two (or three) out of three points in a row are more than 2 standard deviations from the mean in the same direction

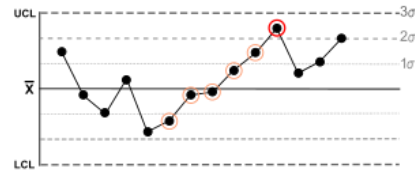
Rule 2: Nine (or more) points in a row are on the same side of the mean

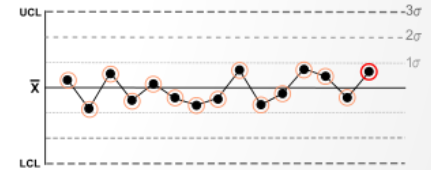
Rule 6: Four (or five) out of five points in a row are more than 1 standard deviation from the mean in the same direction

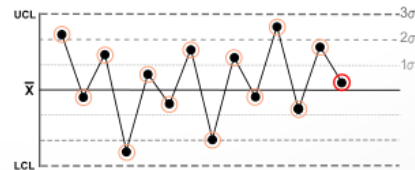
Rule 3: Six (or more) points in a row are continually increasing (or decreasing)

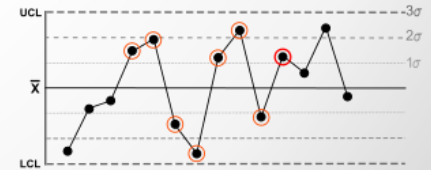
Rule 7: Fifteen points in a row are all within 1 standard deviation of the mean on either side of the mean

Rule 4: Fourteen (or more) points in a row alternate in direction, increasing then decreasing

Rule 8: Eight points in a row exist with none within 1 standard deviation of the mean and the points are in both directions from the mean

http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Poster_-_Control_Charts_for_Nelson_Rules.svg

Regulační diagram:

Profesionální sw. pro tvorbu, např.:

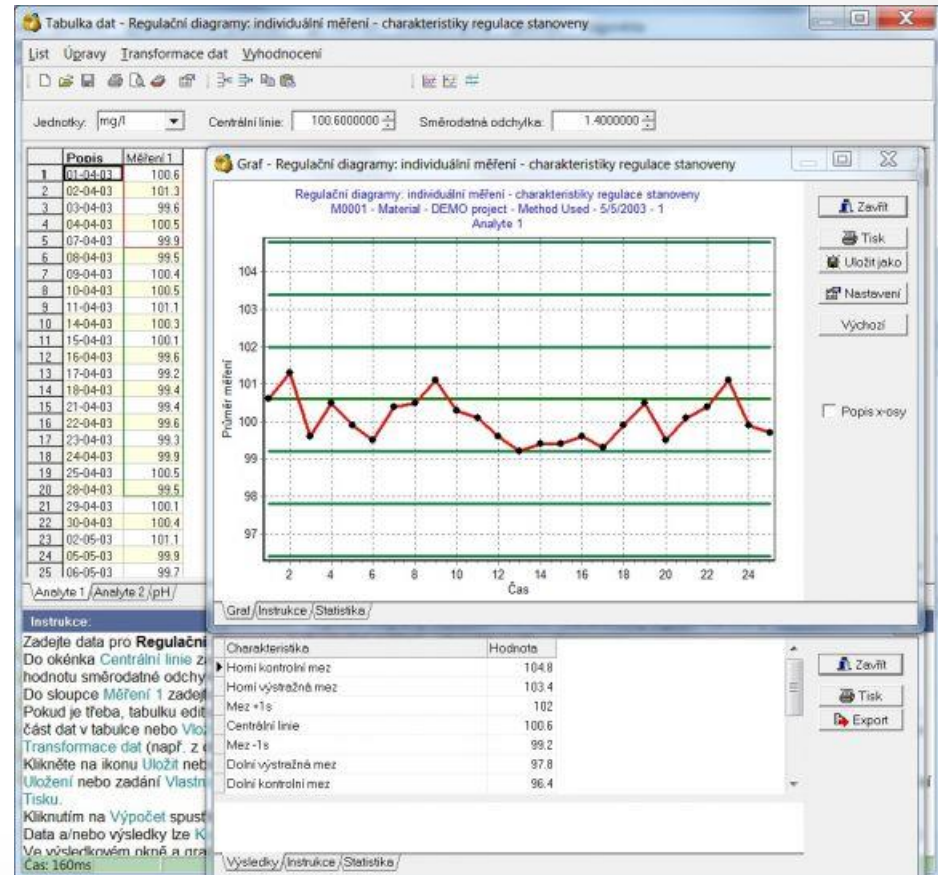
Effichem - <http://www.effichem.cz/>

Statistica - <http://www.statsoft.cz/>

Třeštík - <http://www.trestik.cz/statisticke-nastroje-pro-spc>

A mnoho jiných, **ale pozor:**

Velmi jednoduše lze připravit v jakémkoliv tabulkovém procesoru (MS Excel) i manuálně na papíře.

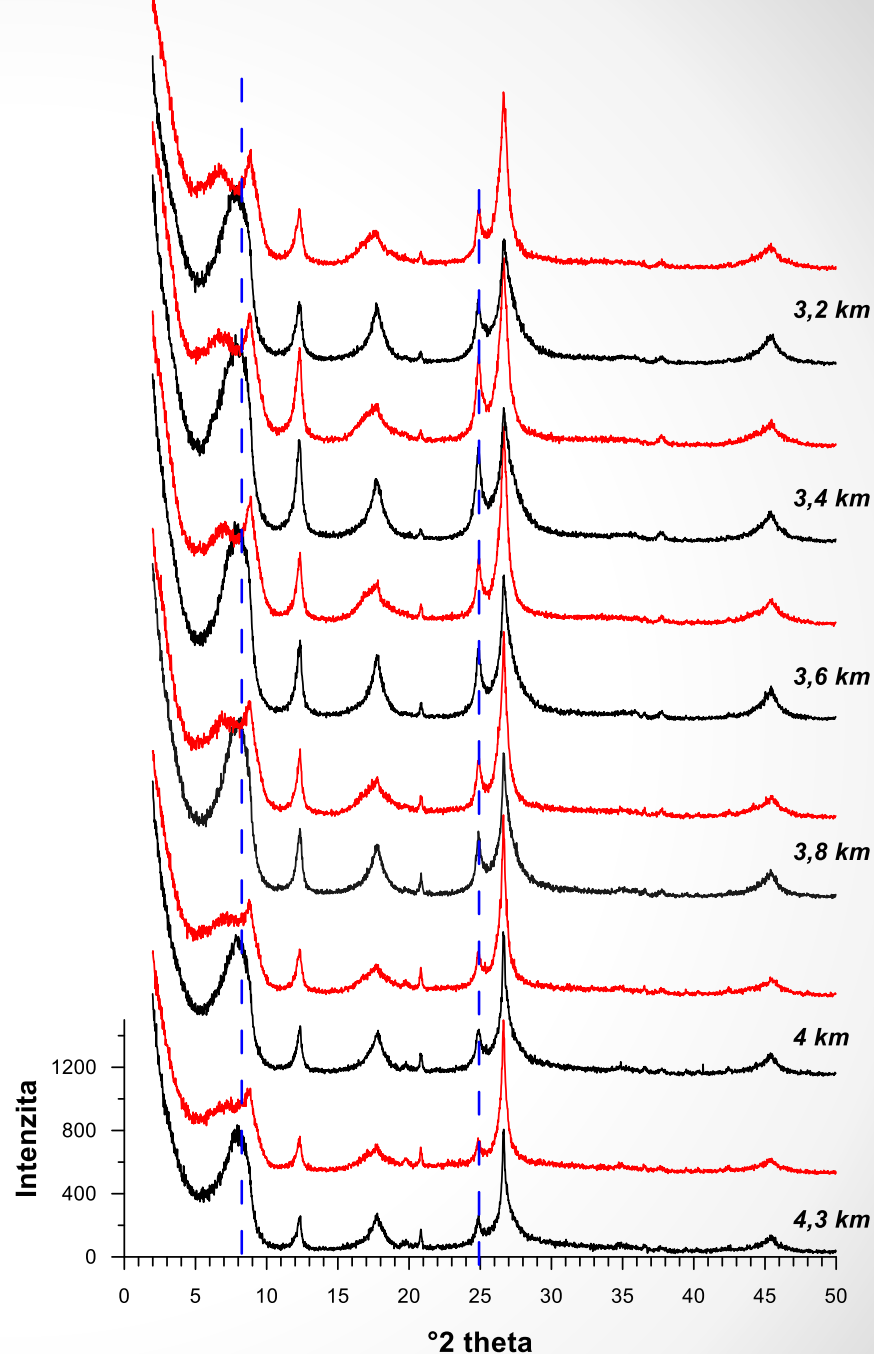
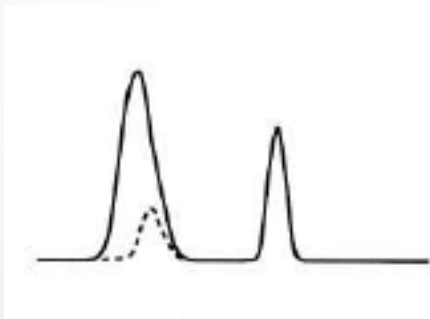
<http://www.effichem.cz>

Správnost (Accuracy): Těsnost souhlasu mezi výsledkem měření a skutečnou hodnotou (konvenční skutečnou hodnotou) měřené veličiny. Správnost kombinuje přesnost a pravdivost, tj. vlivy náhodných a systematických faktorů. Za předpokladu, že výsledky použité metody vykazují nulovou nebo malou chybu, správnost se rovná přesnosti. Správnost lze zjistit analyzováním vhodného referenčního materiálu.

Pravdivost (Trueness): Těsnost souhlasu mezi průměrnou hodnotou získanou z velkého počtu výsledků měření a dohodnutou referenční hodnotou (skutečnou hodnotou, konvenční skutečnou hodnotou). Pravdivý výsledek je zatížen nulovou systematickou chybou. Míra pravdivosti je odchylka. Průměrnou hodnotou je v definici myšlena střední hodnota základního (statistického) souboru.

Selektivita (Selectivity)

- udává rozsah, do kterého může být jednotlivý analyt stanoven v komplexní směsi, aniž by došlo k interferenci s ostatními složkami ve směsi. O metodě, která je naprosto selektivní pro analyt nebo skupinu analytů, říkáme, že je specifická.

Robustnost (Robustness)

- míra kapacity zůstat netečný vůči malým, ale záměrným změnám parametrů metody a poskytuje indikaci o jeho spolehlivosti během obvyklého používání.

Změna podmínek může nastat pro případ mezilaboratorních zkoušek (jiná laboratoř, analytik, instrument) nebo změnou podmínek v jedné laboratoři (teplota, koncentrace, doba extrakce).

Porovnání s referenčním materiálem

- materiál musí být dostupný, musí mít deklarovanou koncentraci a danou směrodatnou odchylku
- Opakovaně se analyzuje 6-10x
- Vypočte se směrodatná odchylka a průměrná hodnota
- Porovnáme s deklarovanými hodnotami
- Pro validaci správnosti metody je třeba použít tolik referenčních materiálů aby se pokryl celá koncentrační rozsah a všechny matrice, na které se metoda používá.

Certifikovaný referenční materiál (CRM - Certified Reference Material, v USA SRM): Referenční materiál doprovázený dokumentem vydaným způsobilou osobou a poskytující jednu nebo více specifikovaných hodnot vlastnosti s přidruženými nejistotami a návaznostmi s použitím platných postupů.

Analýza plynu

- stanovení hlavních složek
- stanovení vedlejších složek
- stanovení izotopického složení zájmových komponent

Kde: podzemní zásobníky plynu, ložiskový plyn, půdní plyn, důlní plyn, rozpuštěný plyn ve vodách.

Co: původ plynu, technologické zpracování, sanace

Chemické složení suché a čisté troposféry:

Plyn	Chemická značka	% objemu
dušík	N₂	78,084
kyslík	O₂	20,948
argon	Ar	0,934
oxid uhličitý	CO₂	0,031
neon	Ne	0,001 818
hélium	He	0,000 524
metan	CH₄	0,000 200
krypton	Kr	0,000 114
vodík	H₂	0,000 050
oxid dusný	N₂O	0,000 050
xenon	Xe	0,000 009
oxid siřičitý	SO₂	0 až 0,000 100
ozón	O₃	0 až 0,000 007
oxid dusičitý	NO₂	0 až 0,000 002
čpavek	NH₃	stopy
oxid uhelnatý	CO	stopy
jód	I₂	stopy

Plyn

- omezení při přepravě
- zpracování do 1 týdne od odběru

Terénní měření

DRÄGER X-am 7000

Přístroj pro kontinuální měření až 5 druhů plynů.

3 elektrochemické a 2 katalytické nebo IČ senzory.

Možnost měření TWA, STEL, maxima i minima.

Doba měření až 20 hodin. Vestavěná pumpa, odběrová hadička 45 m.

Záznam provozních hodnot až 50 hodin, čtení dat na PC.

Váha 1090g.

Analýza hornin, zemin

- stanovení organických sloučenin
- stanovení anorganických sloučenin

Specifické problémy environmentálních analýz

- nízká homogenita vzorků
- nízká stabilita vzorků
- hodně typů matrice
- široké spektrum koncentrací
- monitorování na hranici detekčních limitů
- rizika sekundárních kontaminací
- vysoká finanční náročnost

Organické látky

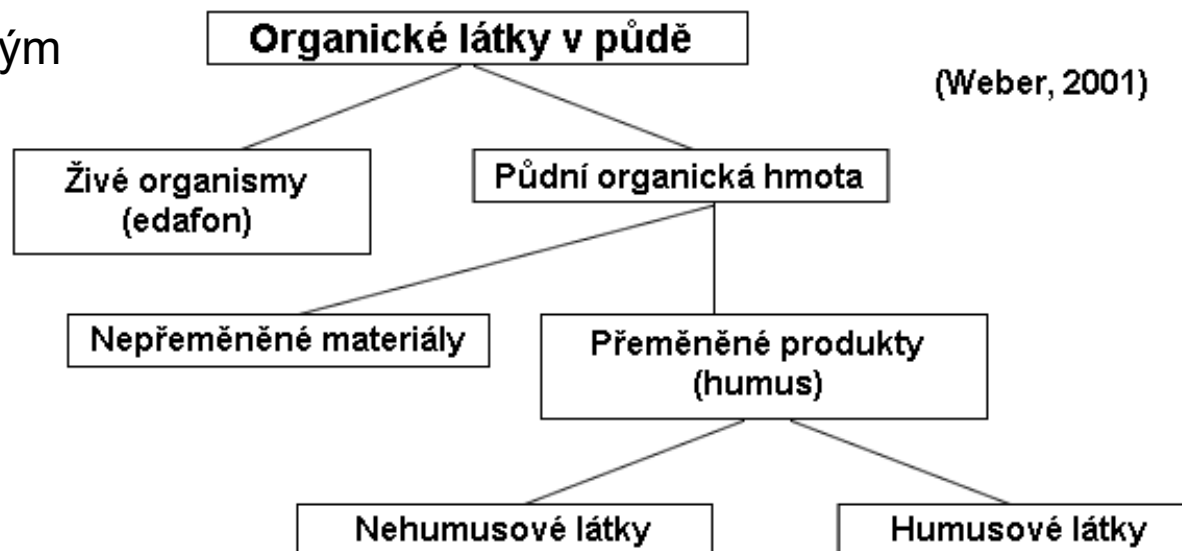
- Vysoká diverzita s ohledem na strukturu a fyzikálně chemické vlastnosti
- Vyskytují se ve vodě nebo půdě podle polaritě vyjádřené hodnotou K_{ow} (hydro / lipofilní) – vliv na transport a následnou distribuci

• Antropogenní látky

prioritní polutanty
nové polutanty

• Přírodní látky

Xenobiotika – látky cizorodé živým organismům

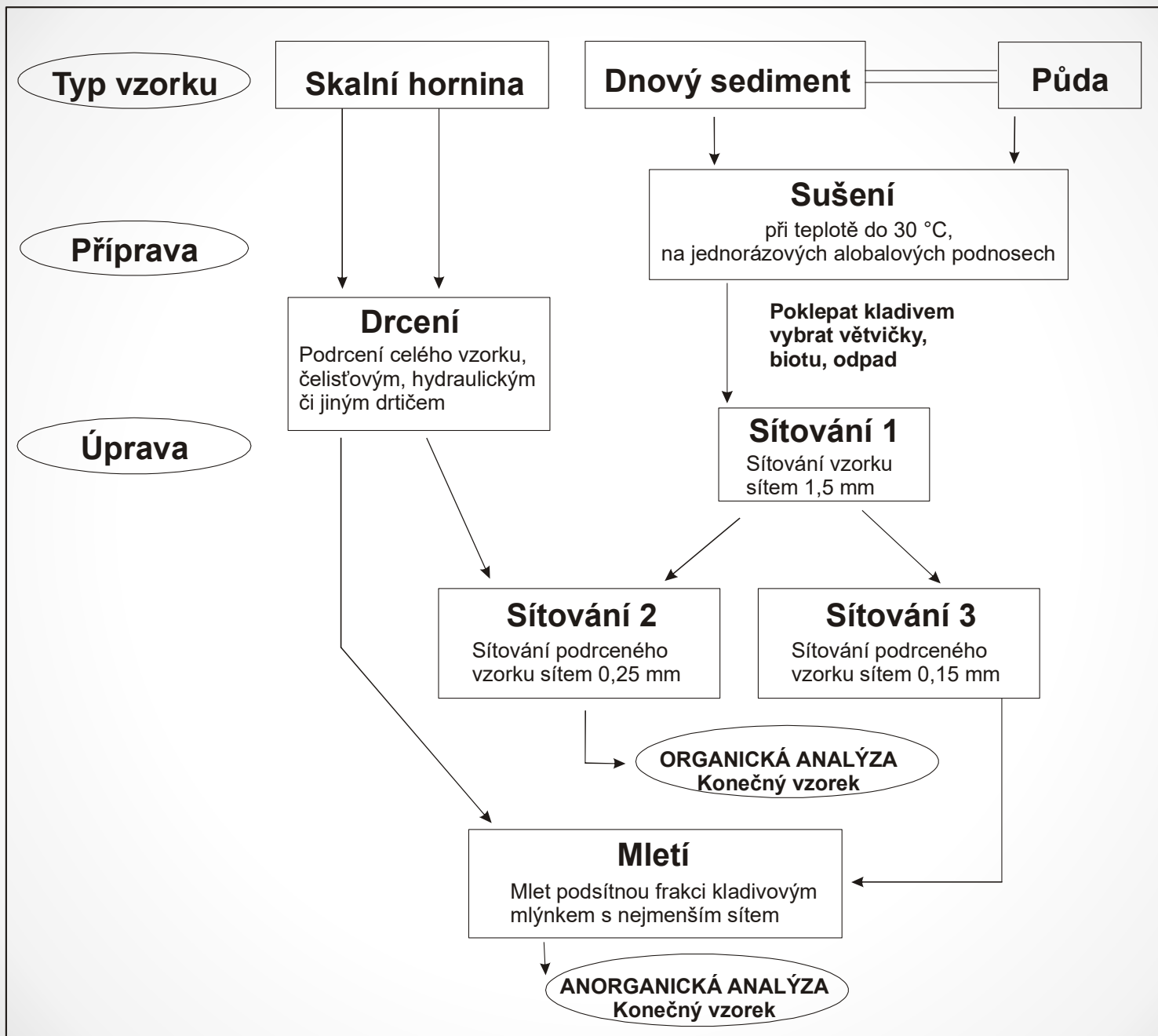

Chemická analýza geomateriálů anorganická

- Stanovení hlavních a vedlejších prvků (silikátová analýza)
- Stanovení stopových prvků
- Stanovení izotopových poměrů stabilních i radiogenních izotopů

Pevný vzorek je nutné vzorek upravit (nábrus, tableta atp.) případně převést do roztoku mineralizací (rozkladem)

Popis vzorků

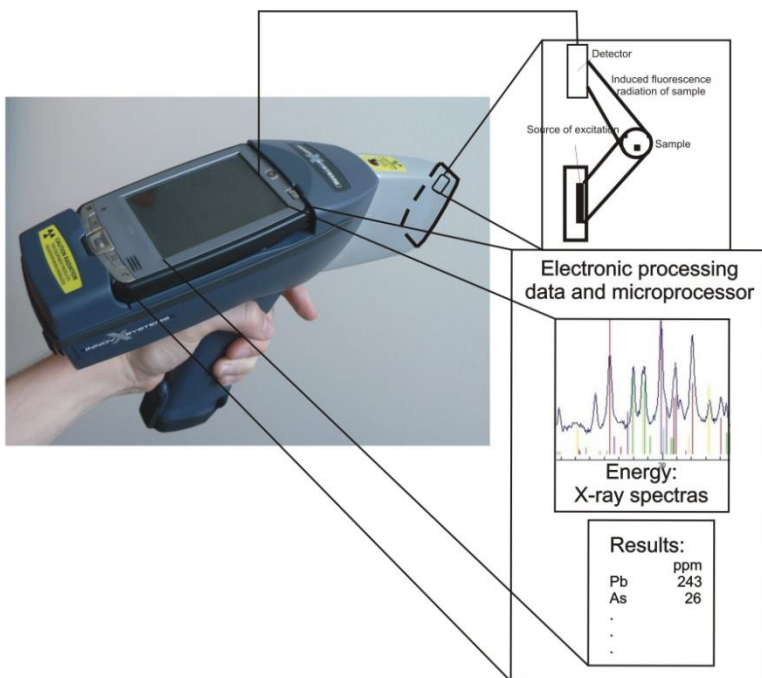
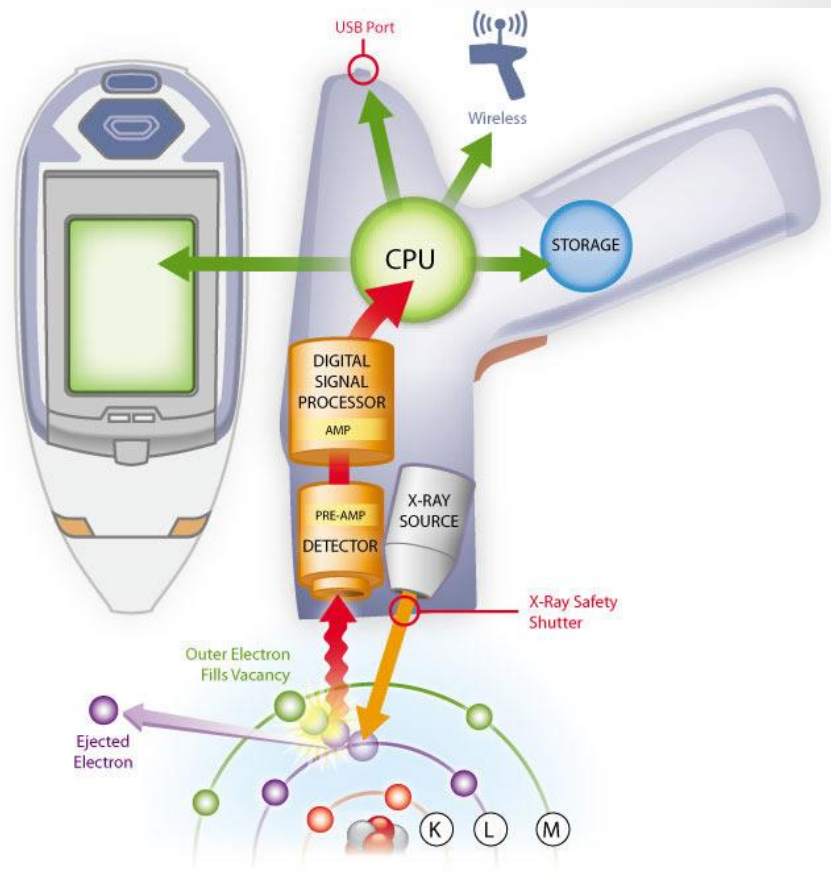
Zemina, sediment

- Barva, zrnitost

Vrtná jádra

- Litologická charakteristika
- Magnetická susceptibilita
- RFA

Přenosný RFA

Tabulka 1.5: Srovnání detekčních limitů nejběžnějších metod užívaných v analýze geomateriálů

Prvek	FAAS ¹⁾		ICP OES ¹⁾		ICP MS ²⁾		XRF		OES
	ideální roztok (mg l ⁻¹)	celková hornina (mg kg ⁻¹)	ideální roztok (mg l ⁻¹)	celková hornina (mg kg ⁻¹)	ideální roztok (mg l ⁻¹)	celková hornina (mg kg ⁻¹)	ED ³⁾ hornina ** (mg kg ⁻¹)	WD ⁴⁾ hornina ** (mg kg ⁻¹)	jiskrový hornina (mg kg ⁻¹)
Si	0,45	90	0,024	5	*	*	982	467	20
Ti	0,21	42	0,007 6	1,5	0,000 1	0,1	180	144	2
Al	0,06	12	0,046	9	0,000 5	0,5	888	280	10
Fe	0,015	3	0,012 4	2,5	0,05	50	175	182	8
Mn	0,006	1,2	0,002 8	15	0,000 05	0,05	116	186	2
Mg	0,000 6	0,12	0,06	12	0,000 1	0,1	1 542	561	5
Ca	0,003	0,6	0,02	4	*	*	117	65	50
Na	0,001	0,2	0,058	12	0,001	1	7 122	1 781	500
K	0,003	0,6	12	2 400	0,005	5	175	61	7 000
P	120	24 000	0,152	30	0,1	100	234	65	2 000
Cr	0,009	3	0,014	3	0,000 05	0,05-0,5	***	10	2
Sr	0,015	1	0,000 84	2	0,000 005	0,005-0,05	***	10	1
Rb	0,015	1	75	15 000	0,000 05	0,05-0,5	***	8	6
Pb	0,06	1	0,084	20	0,000 005	0,005-0,05	***	20	40
U	90	10 000	0,674	80	0,000 005	0,005-0,05	***	25	430
La	6	1 200	0,022	7	0,000 001	0,001	***	20	30

* - nestanovuje se, ** - tavená peleta, *** - neuvedeno

Zdroje: ¹⁾ Potts (1995); ²⁾ např. Strnad (2005, 2008); ³⁾ Potts et al. (1984); ⁴⁾ Norrish a Hutton (1969).

Chemická analýza organická

Extrakce - cílem je přemístit analyt do chemické fáze vhodné pro analýzu, při odstranění interferujících složek a při dosažení vhodné koncentrace

- volba rozpouštědla .....nejlépe rozpouštějící analyt, volba z manuálu nebo zkušenosti

Rozpouštědla

Pentan

Diethylether

Ethylacetát

Benzen

Propanol

Nitromethan

Acetonitril

Methanol

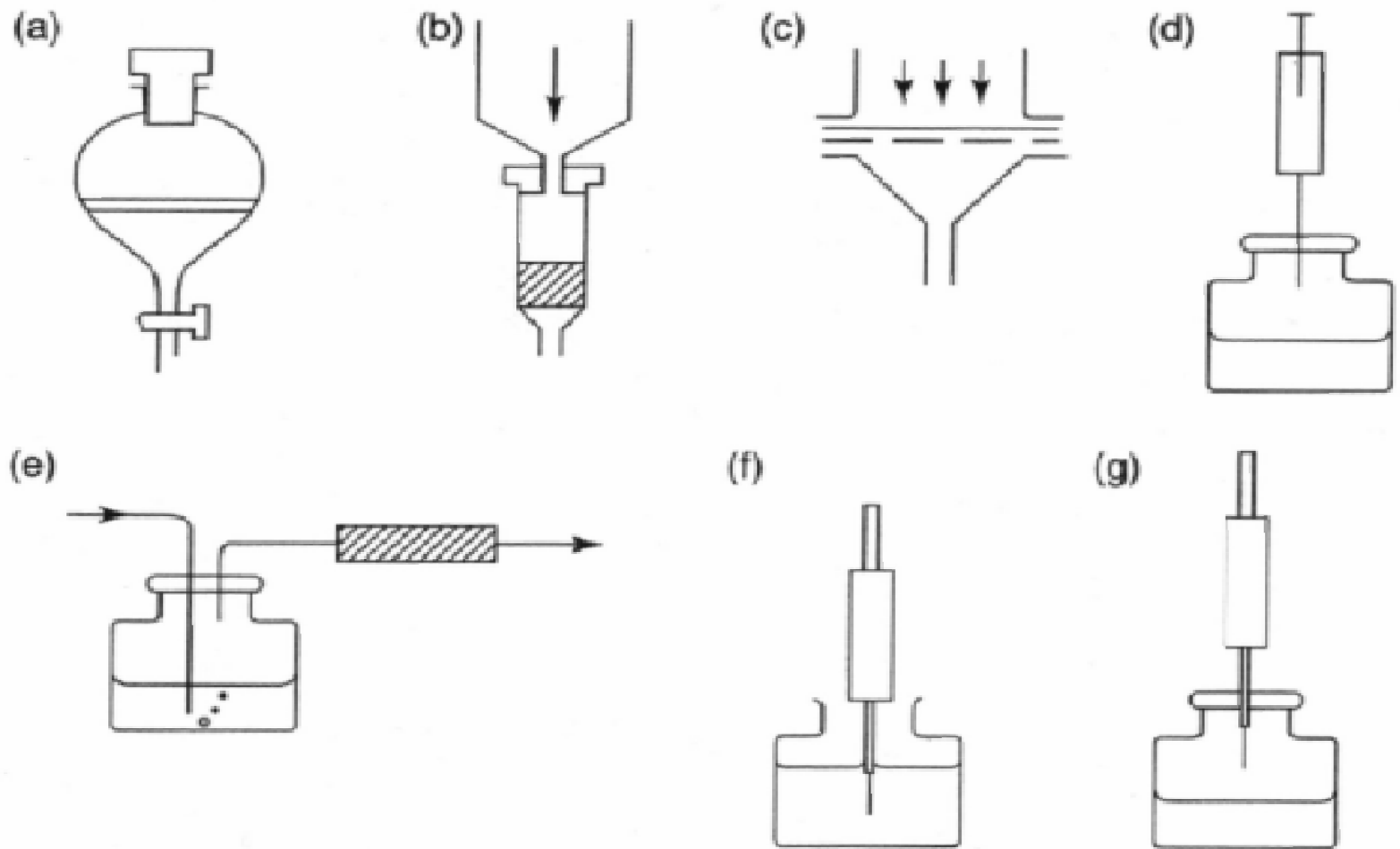
Extrakční techniky:

- solvent extrakce
- liquid-liquid extrakce
- solid phase extrakce a mikroextrakce
- semipermeable membrane separation
- head space analysis

Extrakce

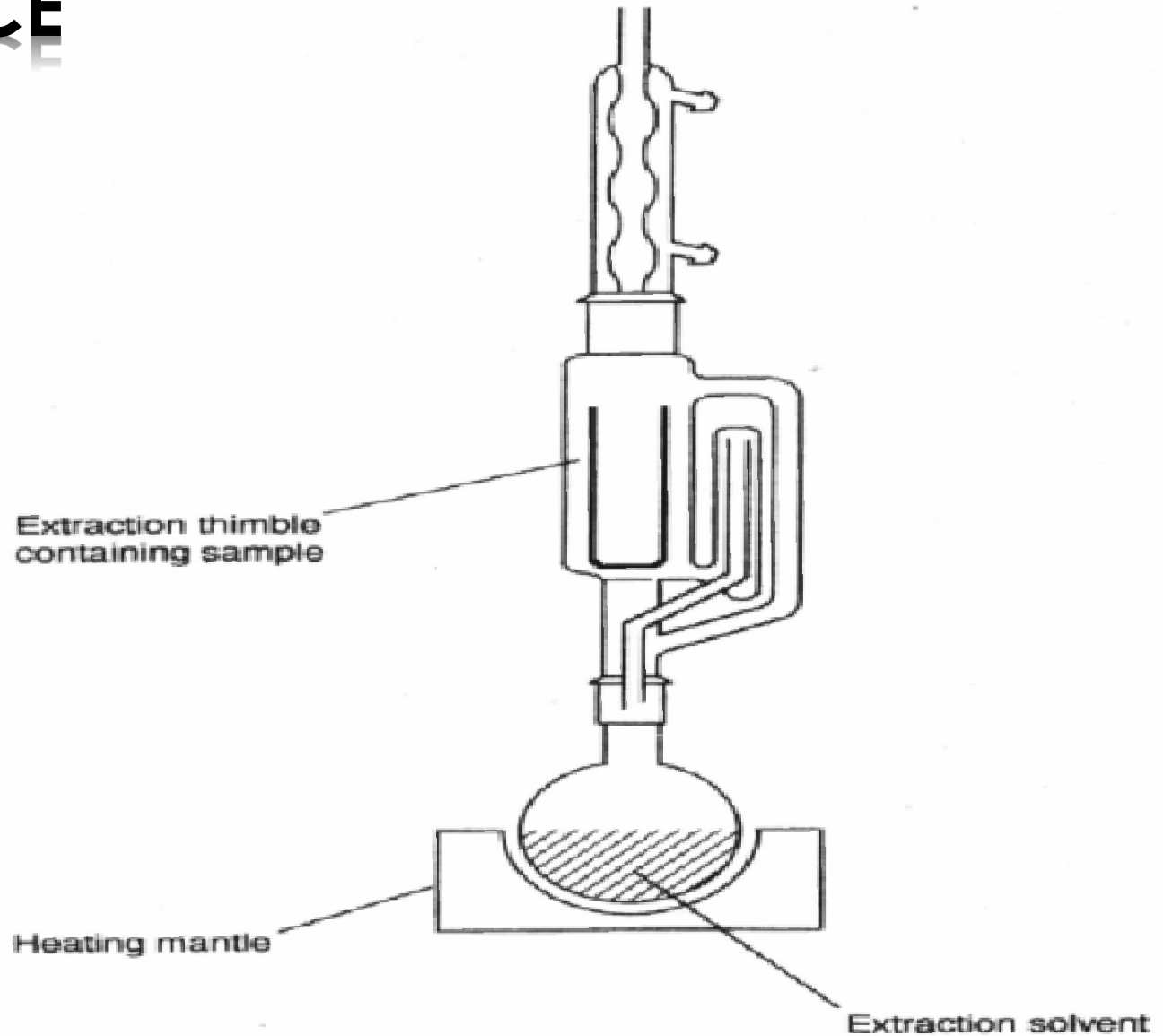
- rozrušování nebo částečný rozklad vzorku (matrice) při extrakci (nebo před)
- selektivita extrakce – při dobré extrakci analytu by se balastní látky měly extrahovat co nejméně
- volba teploty a časového intervalu extrakce
- extrakce v inertní atmosféře, ultrazvukové lázni, za varu, třepáním

Extrakce

Figure 4.1 Summary of extraction methods: (a) solvent extraction; (b) solid-phase extraction – cartridge; (c) solid-phase extraction – disc; (d) head-space analysis; (e) purge and trap; (f) solid-phase microextraction – direct; (g) solid-phase microextraction – head-space.

EXTRAKCE

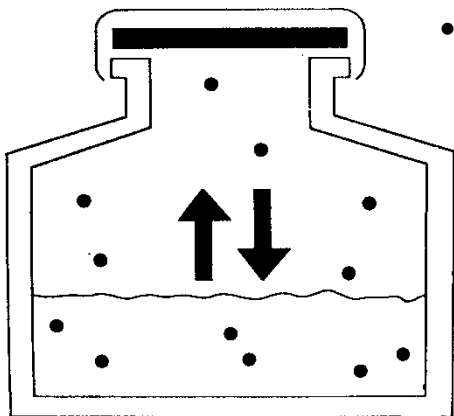

Figure 5.1 Schematic of a Soxhlet extraction system.

Extrakce

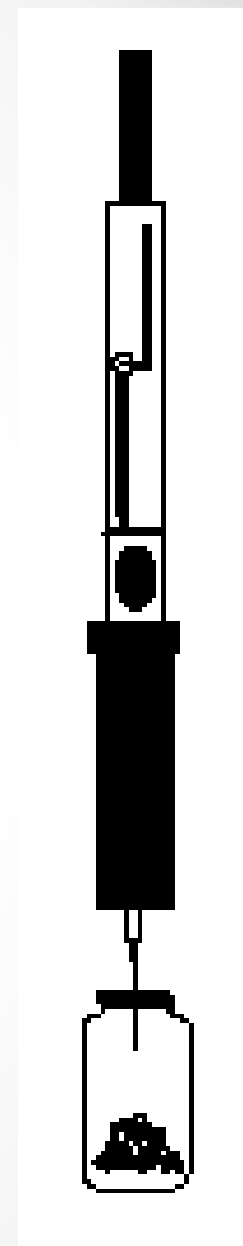
"Head-space" analýza zemin

- statická
- dynamická

Mikroextrakce na tuhé fázi

- solid phase microextraction (**SPME**)
- původně vyvinuta pro stopová množství organických látek ve vodných roztocích
- adsorpce na tenký film polysiloxanu
- tepelná desorpce v GC injektoru

Stanovení organických látek v environmentálních vzorcích

Chromatografie

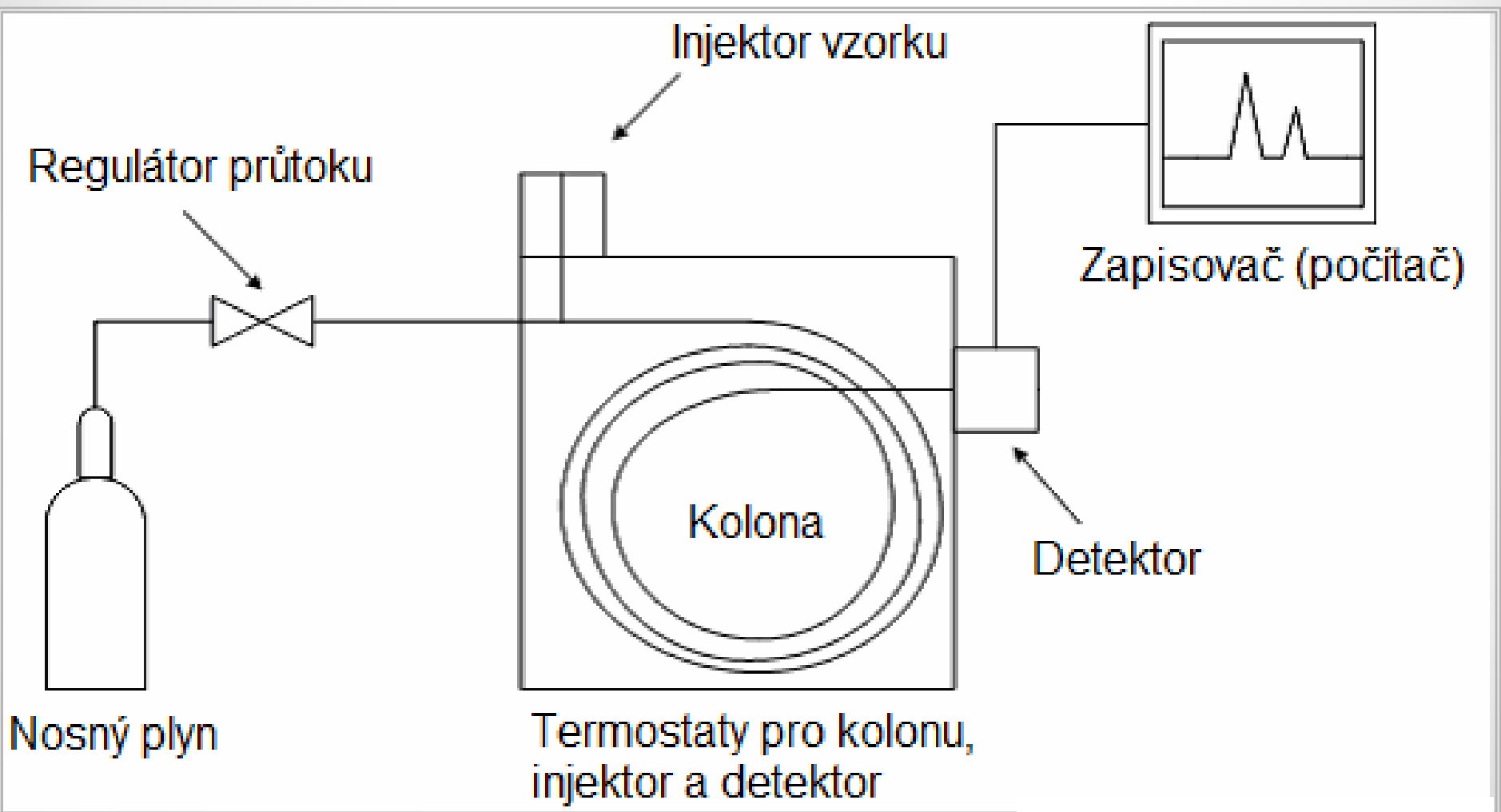
je fyzikální metoda separace, při které jsou separované sloučeniny distribuovány mezi dvěma fázemi, z nichž jedna je stacionární a druhá mobilní.

Chromatografický proces probíhá díky opakované sorpci a desorpci sloučenin ve vzorku během kontaktu se stacionární fází.

Separace sloučenin je způsobena rozdílností distribučních konstant jednotlivých sloučenin v daném separačním systému.

Výsledkem tohoto procesu je rozdílná migrace chromatografovaných sloučenin.

- GC, HPLC, GC-MS, LC-MS, HRGC

Obecné schéma plynového chromatografu

Analýza

Nosný plyn: Vodík, Helium, Argon, Dusík

Nástřik vzorku: Split / splitless, On-column, PTV; SPME

Separace: Izotermická analýza, teplotní programování; konst. p či V (ml/min)

Detektory: ECD, FID, TCD;

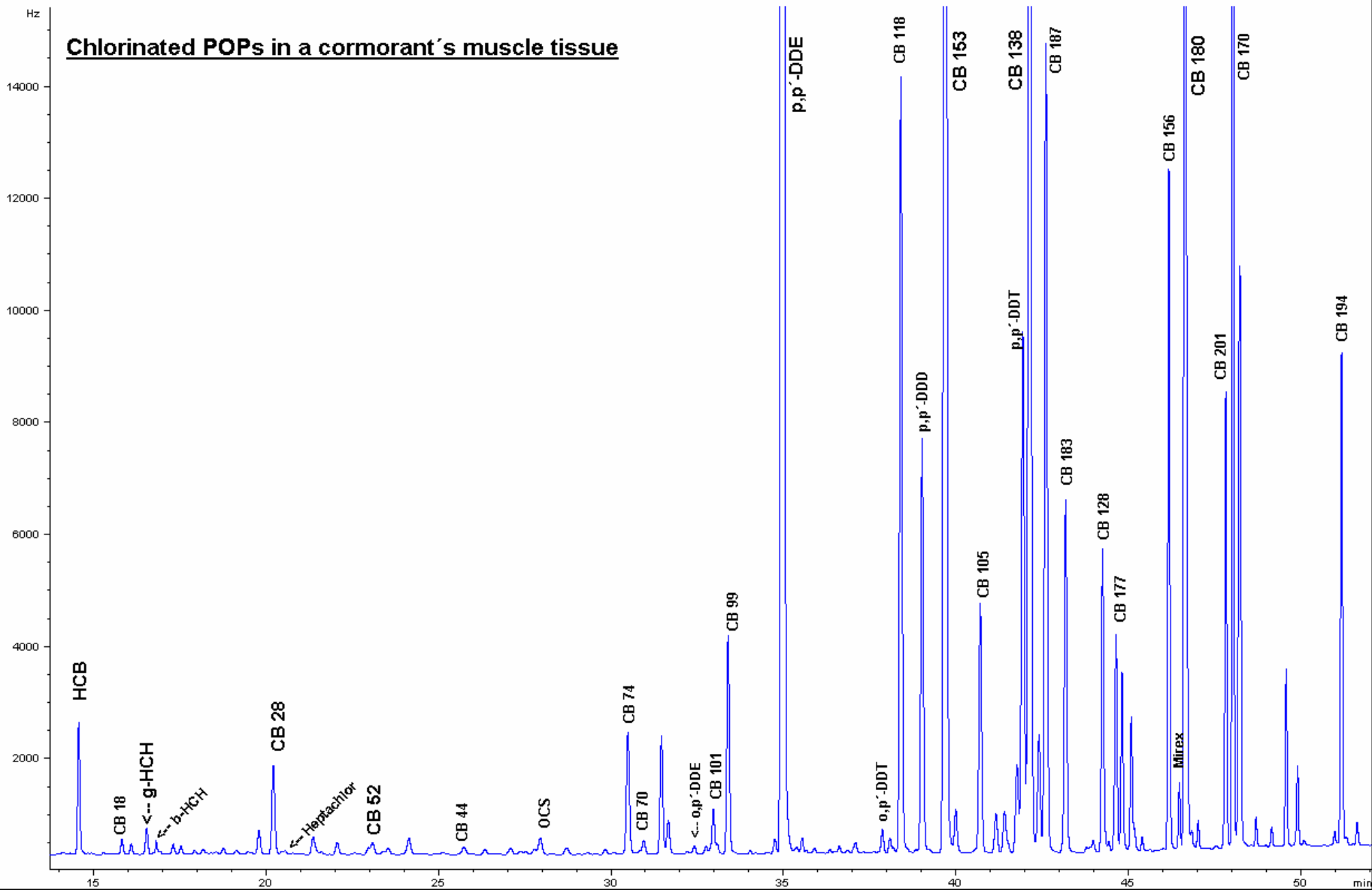

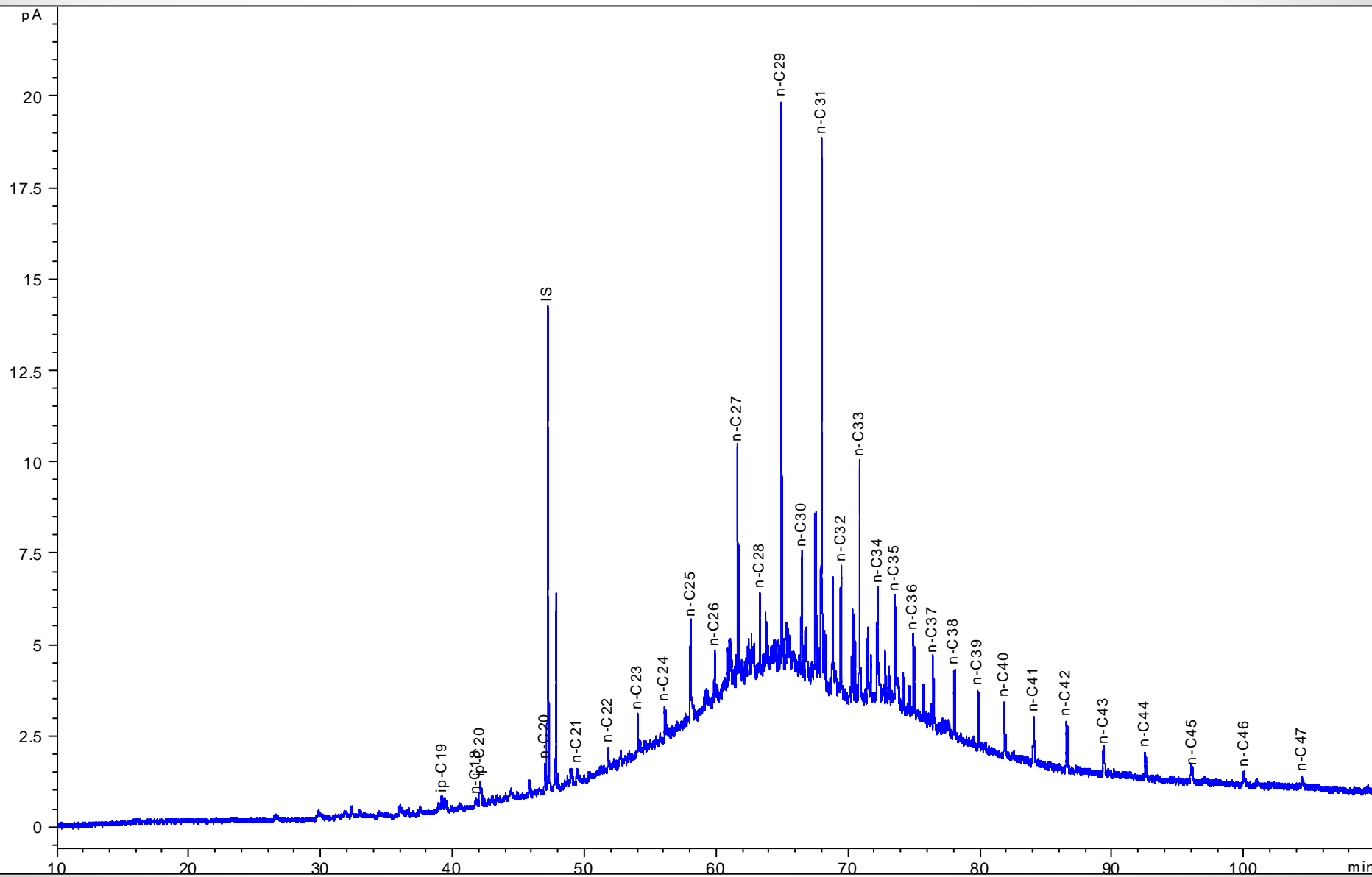
Analýza - PCB

ECD1 A, (LANAWZDRKY~1WFU_505.D)

Chlorinated POPs in a cormorant's muscle tissue

Analýza – NEL

Analýza – PAU

